

БІЛЕЦЬКИЙ Є. В.,
аспірант PhD
кафедри міжнародного
та європейського права
(Національний авіаційний університет)

УДК 341.1/8
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.80>

ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КОНТРЗАХОДІВ ЯК РІЗНОВИДУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ У РІШЕННЯХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті розглядається діяльність сучасних міжнародних організацій та підходів до застосування контрзаходів у рішеннях цих організацій. Встановлено, що контрзаходи застосовуються з метою забезпечення виконання державами своїх міжнародних зобов'язань щодо підтримання міжнародного миру та безпеки у світі. У дослідженні детально проаналізовано практику таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй та Європейський Союз. Визначено, що Генеральна Асамблея ООН формує концептуальний підхід до поняття «контрзаходи» шляхом визначення їх ознак, умов та підстав застосування, суб'єктів застосування контрзаходів тощо, а також, окреслює напрями розуміння *erga omnes* та їх складових для застосування контрзаходів третіми державами та міжнародними організаціями. Досліджено, що Рада Безпеки ООН конкретизує концептуальні положення, викладені в документах Генеральної Асамблеї ООН, та безпосередньо впроваджує механізми реалізації правових норм, затверджених у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, використовуючи підхід від загального до конкретного. Саме цей орган встановлює, які види контрзаходів повинні застосовувати держави-члени ООН, і навіть може закликати інші держави до їх застосування. Дослідження показало, що Європейський Союз має системний та гнучкий підхід до контрзаходів, розробивши низку керівних принципів, які постійно оновлюються та змінюються відповідно до вимог часу. Останнім часом особлива увага приділяється точному встановленню держави-порушниці та особливостям розслідування. Більшість міжнародних організацій також розробляють власні підходи до застосування контрзаходів, що потребує подальшого дослідження та обговорення.

Ключові слова: контрзаходи, відповідальність держав, підходи до застосування контрзаходів, різновиди міжнародної відповідальності, міжнародні організації, рішення міжнародних організацій.

Biletskyi Ye. V. Approaches to the use of countermeasures as a form of state responsibility in decisions of international organisations

The article examines the activities of modern international organizations and approaches to the application of countermeasures in the decisions of these organizations. It is established that countermeasures are used to ensure that states fulfil their international obligations to ensure international peace and security in the world. The study provides a detailed analysis of the practice of such organisations as the United Nations and the European Union. It is determined that the UN General Assembly forms a conceptual approach to the concept of 'countermeasures' by defining their features, conditions and grounds for application, subjects of application of countermeasures, etc. It also indicates the directions of understanding *erga*

omnes and their components for the application of countermeasures by third states and international organisations. It is determined that the UN Security Council specifies the conceptual provisions set out in the documents of the UN General Assembly and directly implements the mechanisms for implementing the legal norms approved in the UN General Assembly Resolutions, using the approach from the general to the specific. It is this body that establishes what types of countermeasures should be applied by UN member states and can even call on other states to apply them. The study has shown that the European Union has a systematic and flexible approach to countermeasures, and has developed a number of guidelines that are constantly updated and amended in accordance with the requirements of the times. Recently, particular attention has been paid to the precise identification of the offending state and the specifics of the investigation. Most international organizations are also developing their own approaches to the application of countermeasures, which requires further research and discussion.

Key words: *countermeasures, state responsibility, approaches to the application of countermeasures, types of international responsibility, international organizations, decisions of international organizations.*

Вступ. Сучасний етап розвитку людства встановлює нові виклики для міжнародних відносин, що стимулює розвиток міжнародного публічного права. Політика територіального перерозподілу, розширення кіберпростору, розвиток технологій - все це ставить під загрозу існуючий міжнародний правопорядок та зумовлює необхідність удосконалення міжнародних інструментів його забезпечення. З метою стимулювання держав до дотримання норм та принципів міжнародного публічного права, було впроваджено інститут контрзаходів, які дозволяють потерпілій державі впроваджувати односторонні обмеження щодо держави-порушниці. Розвиток міжнародного публічного права нерозривно пов'язаний з діяльністю міжнародних організацій, а саме: політикою реалізованою ними, офіційними підходами до тлумачення та правозастосування норм міжнародного публічного права, а також рішеннями, які ними приймаються. Саме тому, виникає нагальна необхідність дослідження змісту рішень міжнародних організацій щодо застосування контрзаходів та аналізу підходів, які ними виражаються.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути підходи до застосування контрзаходів, що виражені у рішеннях міжнародних організацій як різновиду відповідальності держави. В той же час поглиблений аналіз у зазначеному науковому дослідженні покликаний сприяти формуванню сучасного підходу до визначення міжнародно-правового механізму застосування контрзаходів.

Результати дослідження. Міжнародні організації виступаючи на рівні з державами суб'єктами міжнародного права, наділені правосуб'єктністю щодо формування правового забезпечення в сфері міжнародного правопорядку і створення примусового апарату зовнішньополітичної й економічної безпеки [1, с.32]. Як справедливо визначає Ю.П. Мельник «можливість застосування міжнародно-політичної відповідальності міжнародною організацією, як колективним суб'єктом, ґрунтується на уявленні про правову природу членства міжнародної організації» [2, с.16]. Необхідно зазначити, що застосовування примусових заходів міжнародними організаціями допускається лише в межах міждержавних відносин, може мати різні форми і визначається їх установчими актами в межах встановлених у них повноважень і функцій [1, с.33; 2, с.15]. Необхідно зазначити, що найбільш вагому роль для формування міжнародного публічного права та забезпечення міжнародної безпеки відіграють міжурядові міжнародні організації, діяльність яких базується на використанні економічних та політичних прямих чи опосередкованих впливів на держави, що входять до складу тієї чи іншої міжнародної організації.

За даними Союзу міжнародних асоціацій (UIA) у світі на сьогодні налічується 597 міжнародних міжурядових організацій, втім, варто зауважити, що не всі вони відіграють

однакову роль з точки зору міжнародного публічного права зважаючи на мету їх створення та вагомість їх ролі у підтриманні міжнародної безпеки [3, с.335]. Безумовно, однією з найбільших і найавторитетніших сучасних міжнародних організацій є Організація Об'єднаних націй (далі ООН), яка від 1945 року діє у міжнародних відносинах з метою підтримки миру та безпеки, а також розвитку глобальної співпраці у вирішенні економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем. У своїй діяльності спрямована на забезпечення безпеки 223 міжнародних міжурядових організацій. Окрім ООН, що визнається ключовою організацією для забезпечення миру та безпеки у глобальному просторі, вагому роль відіграють й інші міжнародні організації, зокрема, НАТО та Європейський Союз [3, с.338]. Генеральна Асамблея ООН є головним директивним органом Організації і відіграє центральну роль у процесі встановлення стандартів і кодифікації міжнародного права. Необхідно підкреслити, що майже всі держави світу є членами ООН [4]. Тож, саме завдяки даному органу ООН було фактично здійснено кодифікацію міжнародно-правових принципів застосування контрзаходів в результаті прийняття Резолюції A/RES/56/83 «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння». Визначенню змісту поняття контрзаходів та умов їх застосування присвячено главу II розділу III зазначеної Резолюції, а також Статтю 22. Детальний аналіз даної резолюції дозволяє розширити концепцію контрзаходів як виду відповідальності держави, адже більшість наукових дефініцій розглядають контрзаходи як односторонній вплив потерпілої держави на державу (держави), яка (які) порушили норми міжнародного права. Втім, ст. 48, ст. 54 дають підстави визначати можливість застосування контрзаходів не тільки зі сторони потерпілої, але й інших держав за визначених Резолюцією умов [5].

Необхідно зауважити, що введення у міжнародну практику поняття контрзаходів не є виключним наробком Генеральної асамблеї ООН. Так, ще у 1978 р. Міжнародний арбітражний суд застосував даний термін у своєму рішенні по Справі про угоду про повітряне сполучення (Франція проти Сполучених Штатів), і навіть визначив певні його ознаки, такі як: пропорційність і помірність для уникнення ескалації конфлікту, а також визначив деякі умови застосування, а саме: можливість застосування при порушенні зобов'язань взятих на себе державою-порушником і можливість застосувати потерпілою державою заходів, які суперечать міжнародному праву [6].

У 2011 році Генеральна Асамблея ООН робить черговий важливий внесок щодо формування підходу до визначення контрзаходів у міжнародному праві і положеннями Резолюції A/RES/66/100: Відповідальність міжнародних організацій, розширює перелік суб'єктів, які можуть їх застосовувати. Так, відповідно до ст.51-56 Резолюції контрзаходи можуть застосовувати міжнародні організації, їх держави-члени, а також контрзаходи можуть застосовуватись щодо міжнародних організацій [7].

Необхідно звернути увагу, що будь-які інші односторонні примусові заходи, які не підпадають під кваліфікацію як контрзаходи Генеральна Асамблея ООН відкрито засуджує та закликає їх не використовувати [8].

Окрім того, важливою є роль Генеральної Асамблеї ООН у окресленні сфери *erga omnes*, що дає можливість розуміння засад застосування п.б ч.1 ст.48 Резолюції A/RES/56/83: Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Так, зокрема, поміж таких зобов'язань як повага до суверенітету, заборони актів агресії, Генеральна Асамблея ООН підтверджує важливість права людини на чисте, здорове і стійке навколишнє середовище та звертає увагу, що воно є частиною багатосторонніх угод укладених згідно принципів міжнародного екологічного права. Тобто, визнає екологічну безпеку як частину міжнародної безпеки [9].

Своєю Резолюцією Генеральна Асамблея ООН A/RES/68/262 підтвердила суверенність і територіальну цілісність України та закликала міжнародні організації та держави не визнавати змін її статусу після анексії Криму та проведення референдуму. Очевидно, що Резолюція не містить безпосередніх положень та закликів щодо застосування контрзаходів, але в той же час має велике правозастосовне значення, адже по суті визнає міжнародне правопорушення зі сторони Росії, тобто визначає підставу для застосування контрзаходів, санкцій та інших заходів з боку міжнародного співтовариства [10].

Отже, Генеральна Асамблея ООН формує концепцію застосування контрзаходів у міжнародному праві, визначаючи поняття, умови та підстави їх застосування, надає тлумачення щодо розуміння тих чи інших норм, виражає свою позицію щодо розуміння тих чи інших міжнародних подій, чим визначає можливість та напрямки застосування контрзаходів. Окрім того, Генеральна Асамблея ООН наділена повноваженнями щодо заклику Ради Безпеки ООН щодо розгляду можливості застосування контрзаходів [11], яка виступає ще одним важливим органом ООН з точки зору даного дослідження та згідно із ст.24(1) Статуту ООН несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки, а усі держави-члени зобов'язані виконувати її рішення згідно зі Статутом ООН [12].

Аналіз Резолюцій Ради Безпеки ООН дозволяє зробити висновок, що нею впроваджуються механізми реалізації правових норм затверджених у Резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. У своїй діяльності Рада Безпеки ООН постановляла застосовувати контрзаходи щодо багатьох країн, якщо їх діяльність виступала загрозою міжнародної безпеки та миру, зокрема, контрзаходи в різні роки вживалися, щодо: Іраку, Лівії, КНДР, Південного Судану, Центральноафриканської Республіки, Демократичної Республіки Конго, Сомалі, Ємену, Малі, Афганістану, М'янми, інших держав-спонсорів тероризму, а також держав, які порушують міжнародні угоди щодо зміни клімату. Підхід Ради Безпеки ООН відрізняється більш конкретизованим формулюванням норми, що стосуються впровадження контрзаходів. Втім, варто зауважити, що є як більш загальні резолюції, якими засуджуються дії певних держав, які порушують міжнародні зобов'язання, та висловлюється заклики до вжиття абстрактних заходів у відповідь, так і приймається питома кількість резолюцій, якими впроваджується конкретний перелік контрзаходів. Так, у Резолюції 731 від 21 січня 1992 р. Рада Безпеки ООН висловлює «шире занепокоєння» і застосовує узагальнений підхід: «наполегливо закликає всі держави в індивідуальному та колективному порядку заохочувати лівійську владу надати вичерпну та ефективну відповідь на дане прохання», такі «заклики» висловлені в резолюціях Рада Безпеки ООН можуть виходити за її межі [13]. Так, у Резолюції 661 від 06 серпня 1990 р. Рада Безпеки ООН «закликає всі держави, включно з державами, які не є членами ООН, діяти в суворій відповідності з положеннями дійсної резолюції...» [14]. Резолюцією 748 від 31 березня 1992 р. ілюструється більш жорсткий і конкретизований підхід, згідно з яким Рада Безпеки ООН встановлює, що всі держави приймуть встановлені у Резолюції контрзаходи із зазначенням дати початку їх впровадження [15]. Такі підходи яскраво ілюструють також резолюції: 1970 (2011), 1973 (2011), 2253 (2015), 2371 (2017), 2375 (2017), 2397 (2017), 2405 (2018), 2427 (2018), 2467 (2019), 2474 (2019), 2498 (2019), 2498 (2019), 2511 (2020), 2554 (2020), 2617 (2021), 2623 (2022), 2664 (2023), 2721 (2023), та ін.[16].

Серед інших організацій, які в той чи інший спосіб формулювали власні підходи до застосування контрзаходів, можна виділити Європейський Союз, який достатньо впевнено висловлює власну позицію. Європейський Союз вживає дещо іншу термінологію у своїх документах, зокрема вживаючи термін «restrictive measures (sanctions)». При цьому підхід Європейський Союзу є системним, що виражається у кодифікації і постійному удосконаленні нормативної бази щодо цього. Так, у різні роки було прийнято Керівні принципи імплементації та оцінки обмежувальних заходів (санкцій) в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС 15579/03, в які вносили зміни відповідно до існуючих зовнішньополітичних ситуацій [17, 18, 19]. А також узагальнив свої попередні підходи у нових Кращих практиках ЄС щодо ефективного впровадження обмежувальних заходів 2024 р. (далі Кращі практики) [20]. Слід зауважити, що Кращі практики мають рекомендаційний характер і не є формально обов'язковими, не можуть бути застосовані всупереч законодавства Європейського Союзу чи національного законодавства країн-членів. У своїх рекомендаціях Європейський союз зазначає, що може застосовувати контрзаходи щодо «третіх країн», вони мають відповідати міжнародному праву, принципу верховенства права та Угоді Європейського Союзу. В першу чергу названі документи спрямовані на фінансові обмеження, такі як: ембарго, замороження фінансових активів, обмеження експорту і імпорту, тощо. Важливим в підході Європейського Союзу є те, що перед застосуванням будь-яких обмежень має

бути проведено детальне розслідування, методика якого безпосередньо наведена у Кращих практиках.

Слід зауважити, що контрзаходи застосовувалися і продовжують застосовуватись й іншими міжнародними організаціями, такими як Африканський Союз, який можна навести у приклад у зв'язку із застосуванням такого контрзаходу, як невиконання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 748 і незастосування проти Лівії встановлених у Резолюції санкцій [21]. Слід звернути увагу на такі регіональні міжнародні організації, як: Організація Американських держав, Ліга Арабських Держав, Організація Ісламського співробітництва, тощо. Впливає на формування принципів застосування контрзаходів і Рада Європи, Міжнародний суд ООН, Світова Організація Торгівлі та ін. Проведене дослідження найбільш фундаментальних підходів щодо застосування контрзаходів викликає необхідність продовження наукових дискусій на наведену тему.

Висновки. Найбільш вагомою у розумінні застосування контрзаходів з метою сприяння виконання державами міжнародних зобов'язань для забезпечення міжнародного миру та безпеки виступає Організація Об'єднаних Націй. Генеральна Асамблея ООН прийняла кілька концептоутворюючих документів, якими узагальнила підходи до поняття «контрзаходів» шляхом визначення їх ознак, умов та підстав застосування, суб'єктів застосування контрзаходів, тощо. Окрім того, нею формуються напрямки розуміння *erga omnes*, їх складових, що важливо з точки зору застосування контрзаходів третіми державами і міжнародними організаціями. Рада Безпеки ООН як спеціальний орган, діяльність якого безпосередньо спрямована на підтримання миру і безпеки у світі, конкретизує концептуальні положення викладені у документах Генеральної Асамблеї ООН і безпосередньо впроваджує механізми реалізації правових норм затверджених у Резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. При цьому застосовується підхід від загального до конкретного: спочатку Рада Безпеки ООН закликає держави до вжиття контрзаходів, щоб сприяти дотриманню державами-порушниками своїх зобов'язань, а вже згодом встановлює, які саме різновиди необхідно застосувати державам-членам ООН у даному випадку і навіть може закликати інші держави до їх застосування. Європейський Союз відрізняється системотворчим і гнучким підходом до вжиття контрзаходів, ним вироблено ряд методичних рекомендацій, які постійно оновлюються і змінюються відповідно до вимог часу. Останнім часом детальна увага акцентується на точному встановленню порушника(ів) і особливостях розслідування цього. Іншими міжнародними організаціями теж проявляються власні підходи щодо застосування контрзаходів, що потребують подальших наукових досліджень та дискусій.

Список використаних джерел:

1. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою безпеки ООН: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 253 с.
2. Мельник Ю.П. Теоретико-правові основи застосування політичної відповідальності міжнародними організаціями. *Альманах міжнародного права*. Вип. 27. С.13-21. URL: <http://www.inlawalmanac.mgu.od.ua/v27/2.pdf>
3. Eşref Erturk. Intergovernmental Organizations (IGOS) and Their Roles and Activities in Security, Economy, Health, and Environment. URL: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/intergovernmental-organizations-igos-and-their-roles-and-activities-insecurity-economy-health-and-environment.pdf>
4. Functions and powers of the General Assembly. The United Nations. URL: <https://www.un.org/en/ga/about/background.shtml>
5. Responsibility of States for internationally wrongful acts: Resolution A/RES/56/83 adopted by the General Assembly on 12 Dec. 2001. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/56/83>
6. Air Service Agreement Case (France v. United States): Arbitration Tribunal, decision of 9 December 1978. *Reports of International Arbitral Award*. Vol. XVIII. P.417–493, 443. §81.
7. Responsibility of international organizations: Resolution A/RES/66/100 adopted by the General Assembly on 9 December 2011. URL: <https://docs.un.org/en/%20A/RES/66/100>

8. Human rights and unilateral coercive measures: Resolution A/RES/76/161 adopted by the General Assembly on 16 December 2021. URL:<https://docs.un.org/en/A/RES/76/161>

9. The human right to a clean, healthy and sustainable environment: Resolution A/RES/76/300 adopted by the General Assembly on 28 July 2022. URL:<https://docs.un.org/en/A/RES/76/300>

10. Territorial integrity of Ukraine. Resolution A/RES/68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/68/262>

11. The situation in the Syrian Arab Republic: Resolution A/RES/66/253 adopted by the General Assembly B on 3 August 2012. URL:<https://docs.un.org/en/A/RES/66/253%20B>

12. The Security Council. The United Nations. URL:<https://main.un.org/securitycouncil/en>

13. Resolution 731: adopted by the Security Council at its 3033rd meeting, on 21 January 1992. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/135677?ln=ru&v=pdf>

14. Resolution 661: adopted by the Security Council at its 2933rd meeting, on 6 August 1990. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94221?ln=ru&v=pdf>.

15. Resolution 748: adopted by the Security Council at its 3063rd meeting, on 31 March 1992. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/196976?ln=ru&v=pdf>

16. Security Council the UN. Resolutions and Decisions. URL: https://digitallibrary.un.org/search?cc=Security%20Council&ln=en&p=&f=&rm=&sf=&so=d&rg=50&c=Security%20Council&c=&of=hb&fti=0&fct__1=Resolutions%20and%20Decisions&fti=0

17. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy 15579/03: Council of the European Union, 3 December 2003. URL:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015579%202003%20INIT/EN/pdf>

18. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy 11205/12: Council of the European Union, 15 June 2012. URL:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2011205%202012%20INIT/EN/pdf>

19. Sanctions Guidelines 5664/18: Council of the European Union, 4 May 2018. URL:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015579%202003%20INIT/EN/pdf>

20. EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures 11623/24: Council of the European Union, 3 July 2024. URL:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11623-2024-INIT/en/pdf>

21. The Crisis Between The Great Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya and The United States of America and The United Kingdom: the Assembly of Heads of State and Government of the Organization of African Unity. 10 June, 1998. URL: https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/503/AHG%20Dec%20127%20%28XXXIV%29%20_E.pdf?sequence=1&isAllowed=y

